

פסיקת הלכה בעת משבר מבט היסטורי - הלכתי

הקדמה: משבר הקורונה מזמן התמודדויות בחזיתות רבות, אחת מהן היא ניהול אורח חיים דתי הלכתי. דוגמא לכך היא ביטול מניינים.

במקורות הבאים נוכל לראות שגם בהיסטוריה היהודית היתה מציאות של פסיקה חריגה בעת משבר. ניתן להשתמש בכל המקורות או במקור אחד.

בכל מקור חידדנו נקודת מבט שונה.

אנחנו ממליצים לגזור את הקטעים ולשלוח לתלמידים בווטסאפ.

1. העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר? דרש להן מקרא זה "וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן" אפשר בא אסא ולא ביערו? בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערו! אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני – מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו. מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו.... הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית (חולין ו.ז:)

אחת הסוגיות שמשבר מניח לפתחינו היא ההקצאה הדרושה להתמודדות עם משבר שאין לנו ידיעה אם ומתי יתרחש. מדינת ישראל מתהדרת מערכת הבריאות בניצולת גבוהה של המערכות. כלומר, שיעורי התפוסה בבתי החולים עומדים על מעל 90% בשגרה מה שמצביע על יעילות גבוהה של המערכת ובזבוז מינימאלי של משאבים לעומת מדינות אחרות בהן שיעור התפוסה בבתי החולים עומד על 80% בשגרה.

השאלה היא מה קורה בזמן של משבר שעה שבה למערכת מהודקת ומדוייקת אין שוליים לקליטת מספר רב של חולים בשל אירוע רב נפגעים. כמובן שהיינו רוצים שכספים יושקעו גם במערכות לשעת חירום ושתמיד נהיה בעודף אבל השקעה מעין זו היא כמובן "על חשבון" שירותים אחרים שהמדינה יכולה לספק לאזרחיה במקום להשקיע במוכנות לאירוע קיצון.

בסוגיית "רבי התיר בית שאן" מתברר שחכמינו ויתרו על קידוש חלק מארץ ישראל על מנת שלא יחולו באזור זה דיני שמיטה וכך הם הותירו שוליים רחבים מספיק לעניים להתפרנס אפילו בשנת השמיטה החלה אחת לשבע שנים.

דף מקורות

שאלה לדיון: האם לדעתכם יש להעדיף הקצאת משאבים לשעת חירום או יותר שירותים בהווה?
האם יש הבדל בין סוגים שונים של משברים?

2. רבי פתח אוצרות בשני בצורת.

אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל

עמי הארץ אל יכנסו.

דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס,

אמר לו: רבי, פרנסני.

אמר לו: בני, קרית?

אמר לו: לאו.

שנית?

אמר לו: לאו.

אם כן, במה אפרנסך?

[אמר לו:] פרנסני ככלב וכעורב.

פרנסו.

לאחר שיצא, ישב רבי והיה מצטער ואמר: אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ!

אמר לפניו ר' שמעון בן רבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה

ליהנות מכבוד תורה מימיו?

בדקו ונמצא [שכך הוא].

אמר רבי: יכנסו הכל.

(בבא בתרא ח א)

רש"י: ככלב וכעורב - שחם הקב"ה עליהם (שבת קנה:). שנאמר יודע צדיק דין
דלים... לפי שהכלב מזונותיו מועטין לפיכך שוהה אכילתו במעיו שלשת ימים וגבי
עורב כתיב לבני עורב אשר יקראו... לפי שהעורב אכזרי על בניו והקב"ה מזמין
להן יתושין מתוך צואתם ואוכלין:

רבי יהודה הנשיא שהיה עשיר מופלג פתח את האוצרות התבואה שלו בשעה שהיה מחסור
חריף באוכל וחילק לחם לנזקקים. בתחילת הדרך הוא הסכים לתמוך רק בתלמידי החכמים
ולא בכל העם ולבסוף הבין את הלקח שבשעת משבר אין להפריד בין אוכלוסיות. המשבר
שפוקד את כולם לא מבדיל בין קבוצות ומעמדות או בין האליטות והמשכילים לבין פשוטי
העם.

דף מקורות

מסר זה מתעצם בסיפור נוסף המכיל תובנות בכלכלה ובחברה אותן מיישם בימים אלו הבנק הפדראלי של ארה"ב (ובעקבותיו בנקים מרכזיים של מדינות נוספות דוגמת אנגליה):

3. מעשה במבז המלך, שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצרת ,

והברו עליו אחיו ובית אביו

!?ואמרו לו: אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם

אמר להם: אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה

אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו

אבותי גנזו דבר שאין עושה פרות ואני גנזתי דבר שעושה פרות

אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות

אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי

אבותי גנזו לעולם הזה ואני גנזתי לעולם הבא

(בבא בתרא יא.)

(מונבז המלך, בנה של הלני המלכה)

כאמור ר' יהודה הנשיא חילק אוכל בשנות הבצורת ובכך סייע לאנשים לשרוד את המשבר. מהמילים: "אמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם" נראה שמונבז לא חילק מזון אלא כסף. הון ניתן לצבור מדור לדור, מזון מתקלקל. לכך גם רומזת המלה "בזבז" המתאימה לכסף.

מונבז חש שהמשבר של שנות בצורת רצופות מדכא את הפעילות הכלכלית ויוביל למיתון. לכן, בדיוק כמו הבנקים המרכזיים כיום הוא הזרים כסף לשווקים כדי להניע את גלגלי הכלכלה מחדש. הוא לא ניסה לנווט לאן יגיע הכסף והאם מי שקיבל אותו הוא עני או עשיר, עם הארץ או תלמיד חכם. הוא לא חיפש לקנות או להשיג משהו בכסף. הוא בזבז כי העיקר מבחינתו היה שהכסף יגיע למשק. הפעילות הכלכלית שתעורר כבר תייצר רווחים ופתרונות למשבר ולמחסור. תובנות אלו משתקפות היטב בדבריו: "אבותי גנזו דבר שאין עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות" ועולות גם במסגרת דבריו שהוא גנז "אוצרות נפשות". "אוצרות נפשות" הם אנשים שקיבלו זריקת מרץ וכעת הם פועלים בכוחות עצמם ודואגים לעתידם.

נקודה למחשבה- מה ההבדל בין הגישה של רבי יהודה הנשיא לגישה של מונבז המלך?

דף מקורות

האם אתם מזדהים עם הצעד של מונבז?

לסיכום:

לפני 190 שנה (תקצ"א) פרצה מגפת הכולרה. רבי עקיבא איגר נדרש להתמודד עם המגפה ונקט בפסיקת הלכה מפורטת הן בענייני הגינה, הן בעניינים של בן אדם לחברו ובן אדם למקום להלן חלק ממכתב שנשלח לרב קהילת פלעטשן:

"בעניין תפלה בבית הכנסת, לדעתי זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות כתות ובכל פעם במתי מעט, ערך ט"ו אנשים, ולומר אחר התפילה ערב ובוקר תהלים איזה מזמורים שיבחר ואחר כך הנוסח אל רחום שמך, ענינו, מי שענה, ויהי רצון אחר התהלים, ולהזכיר בתוכו גם על המלך ירום הודו, וזרעו ושריו, וכל שוכני ארצו, ... ולחוש שלא. ולומר בבוקר ובערב פרשת התמיד בצבור, כל נוסח פרשת הקטורת ידחקו אנשים יותר מט"ו לבא לבית הכנסת, ואפשר על ידי עמידת שומר מפאליציי שומר מהמשטרה, להשגיח בזה, שמאחר ויש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לבוא לשם עד אחר ישלימו הם, ואם יסרבו טוב להעביר לרשויות דפה, ובדאי תצליחו אם תזכירו את שמי שהזהרתי אתכם, שלא להיות קיבוץ גדול, בבית הכנסת במקום צר, ושיעצתי לכם הסדר הנ"ל, וגם האזהרה באמירת תהלים ולהתפלל על המלך ירום הודו

(.חידושי הגר"א במסכת נדרים דף ל"ט)

נקודה למחשבה- הצעדים שנקטים מול הקורונה הם אכן קיצוניים אך בהחלט נוכל לראות

שיש להם אח ורע בהיסטוריה היהודית.

במקורות שהבאנו ראינו כיצד התמודדו בעבר עם מציאות קיצונית שמזמנת פסיקה הלכתית חד פעמית שלעיתים קשה לנו להזדהות איתה.

המבט ההיסטורי יכול לסייע לנו לחדד את ההבנה שיש חשיבות להסתכל על כך שהפסיקות ההלכתיות מצמצמות את הקיום השגרתי של החיים ההלכתי.